



*The Office Of The Principal and Vice - Chancellor*

**PROF MANDLA MAKHANYA, NHLOKO YA YUNIVHESITI NA XANDLA XA  
MUCHANSELARA**

**UNIVERSITY OF SOUTH AFRICA**

**MBULAVULO WO AMUKELA EKA NKHUVU WO PFULA**

**NONGONOKO WA DYONDZO YA VAKHALE VA VUSOCHA**

**THE UNISA SCHOOL OF BUSINESS LEADERSHIP, EKHEMPASI YA  
MIDRAND**

**18 NYENYENYANE 2019**

- Holobye wa Vatirhela-Mfumo na Vufambisi, Muxiximeki Holobye Ayanda Dlodlo;
- Xandla xa Holobye wa ta Vululami na Vutirheli bya ku Lulamisa Mahanyelo, Muxiximeki Xandla xa Holobye Thabang Makwetla;
- Mulawurinkulu wa Vakhale va vusocha;
- Tijenerali ta le henhla ta Vutho ra Nsirhelelo wa Rixaka;

- Mukhomeri wa Executive Dean, Prof Thabani Mpofu na Ntlawa wa Vufambisi bya School of Business Leadership; na
- Vatirhi va hina vo xiximeka na machudeni.

Mufambisi wa Nongonoko, ndzi nga ka ndzi nga tiveki tani hi munu wa vutivi hi swa vusocha. Kambe, ndzi lava ku avelana na n'wina xitori lexi ku nga xona ntsena xitori lexi ndzi nga xi twa hi swa vutho ra vusocha.

Va ri, eka nongonoko wo sungula ku letela lava sungulaka ku nghena eka vutho ra vusocha majoro u tshama a yima ku sungula nhlengeletano wa kona. I ku twisisa ka mina leswo majoro i mulanguteri wa vuleteri bya siku na siku eka ndhawu yo letela kona masocha.

Majoro u ve a yima a tivisa mubrigadiya-jenerali loyi a langutaneke na ndhawu leyi ya vuleteri. Jenerali u ve a yima ku nyiketa mbulavulo eka lavo sungula ku ta ta leteriwa, endzhaku ka sweswo, a suka a famba.

A ku nga ri na ku twanana kahle exikarhi ka jenerali na majoro tani hi leswi ku kalanyana ntwisisano swi endlekaka kwihi na kwihi lomu vanhu va tirhaka kona. Endzhaku ka loko jenerali a fambile, majoro u ve a vulavula na swichudeni, hi rito ro holokoka ro lerisa: "Machudeni,

hikuva se mi swi twile swa ntolovelo eka jenerali, kutani sweswi a hi ngheneni eka swa nkoka!"

Na mina ndzi pfumeleleni leswo ndzi nghena eka nkoka wa mbulavulo wa mina.

Swin'wana swo antswa leswi rixaka ri nga swi endlaka, hi leswo ri nga rivali vanhu lava va nga ri tirhela. Ku tsundzuka loku i ka nkoka no xiximeka swinene loko ku endliwa vanhu lava nga tirhela rixaka va ha hanya hikuva, swi kombisa nxiximo wa kona wu ri wa ntiyiso lowu heleleke, ku nga ri ku wu endla tani hi magandzelelo kunene.

Matshalatshala lama ya nga endliwa hi mfumo eku pfuneteni vakhale va vusocha ku kuma vuswitoki lebyi va nga byi tirhisaka na loko se va nga ha tirheli vutho ra vusocha ya fanele ku amukeriwa hi hina hinkwerhu. Hi ku endla leswi, hi joyinana na tinxaka tin'wana leti ti pfunetaku vakhale va mavutho ya vusocha (military veterans) ta vona hi ku va pfuneta hi vuleteri byin'wana bya vuswikoti.

Hi ti twa hi xiximekile ku va hi langiwe ku va phatnara wa nkoka eka nongonoko lowu wa nkoka. Na mina ndzi ti twa ndzi xiximekile swinene ku va ndzi va laha namuntlha loko hi fungha siku leri ro nghasi kasi loko

ndzi mi amukela eka mfungho wa hina wo voninga, ku nga *School of Business Leadership*.

Hi vito ra Khansele, Sineti na Unisa hinkwayo ka yona, ndzi navela ku vula leswi eka n'wina hinkwenu: Ma amukeriwa!

Holobye, Xandla xa Holobye na Vulerisi bya swa Vutho (Military Command), nongonoko lowu mi nga wu sungula i wa nkoka swinene.

Hikunene, nhluvuko wa xihatla lowu wu nga endleka eka tinxaka letikulu endzhaku ka Nyimpi ya Misava ya Vumbirhi (World War II) wu endleke hikuva masocha ya nghenisiwa eka fambiselo ra tidyondzo ta yunivhesiti. Ku amukeriwa ka dyondzo leyi vanhu va nga yi kuma khale kun'wana ku nga *recognition of prior learning* i nchumu lowunene wa swiboho leswi swi nga tekiwa ku amukela va khale va vutho ra vusocha etiyunivhesiti na le tikholichi.

Ntwisiso lowu nga kona hi leswo ku leteriwa ka vona na ku va va ri na xichavo na nxiximo swi ta endla leswo va humelela swinene eka tidyondzo ta vona.

Hikuva va ri lava va kunguhatekeke, ku entisa mianakanyo na ku va na xichavo na nxiximo vakhale va vusocha va ve varhangeri lavakulu eka matiko ya vona.

Mufambisi wa Nongonoko, ndzi rhandza ku vula leswo hambisi leswi tiko ra US ri nga va ri ri tiko leri hi nga na ku kanakana hi matikhomelo ya mfumo wa Amerika hikokwalaho ka matimu ya rona na leswi ri swi endlaka sweswi, a hi faneli ku va na tingana ku dyondza swin'wana eka rona.

Loko Nyimpi ya Misava ya Vumbirhi yi ri kusuhani na ku hela, Va *American Legion* va susumete leswo Congress yi amukela leswi swi tiviwaka tani hi nawu wa G.I Bill, kumbe nawu lowu tiviwaka swinene tani hi Servicemen's Readjustment Act of 1944. Nawu lowu Bill, exikarhi ka swin'wana, wu endle leswo masocha ya vakhale va vusocha va pfumeleriwa ku yisa tidyondzo ta vona emahlweni eka tikholichi ta dyondzo ya le henhla.

Ku pimaneyetwa leswo ku na tiinjiniyara ta 450 000, mathicara ya 238 000, van'wasayense va 91 000, madokodela ya 76 000 na ti-dentist ta 22 lava va nga heta tidyondzo ta vona tani hi xiyenge xa nongonoko.<sup>1</sup>

Kambe swa ku nyamisa hi leswo hi matimu yo biha e-USA tani hi ku fanana na hina, nongonoko wa nawu lowu wa G.I Bill wu ve wu hlawuhlawula vakhale va vusocha va Vantima, vona va nga amukeriwi eka nongonoko lowu. Eka nkarhi wa hina, hi fanele ku va na vuxiyaxiyi hi minongonoko leyi leswo yi nga khomi vamanana hi xihlawuhlawu, vanhu va ti-gay na ti-lesbian na vona va nga khomiwi hi xihlawuhlawu. Ndzi ta navanyana eka mhaka leyi ka ndzhaku.

Loko ndzi lulamisela mbulavulo lowu, ndzi tsake ngopfu ku kuma vutivi bya leswo va Ndzawulo ya swa vakhale va vusocha, va endle ntirho wunyingi wo seketela vakhale va vusocha na vana va vona ku kuma no fikelela tiophochuniti ta dyondzo. Ndzi hlaye na leswo nongonoko lowu wu sungule hi ku va na rivilo eka lembe ra 2013 na leswo vakhale va

---

<sup>1</sup> McBain, L. 2008. When Johnny (or Janelle) comes marching home: National, state and institutional efforts in support of veteran's education, referenced by Mitcham, M. 2013. *Academic Recognition of Military Experience inSTEM Education*. American Council on Education. Mahungu ya fikeleriwe hi ti 17 Nyenyenyane 2019 eka: <https://www.acenet.edu/news-room/Documents/Academic-Recognition-of-Military-Experience-in-STEMEducation.pdf>.

masocha vo ringana nhlayo ya 5 800 na vana va vona va vuyeriwile eka nongonoko lowu.<sup>2,3</sup>

Leswi swi nga ndzi tsakisa ngopfu ku ve ku tiva leswo hi 2017, vakhale va masocha va nhlayo ya 1600 na vana va vona va kumele tibasari na timali to lomba to huma eka NSFAS to ringana nhlayo ya R115miliyoni.<sup>4</sup>

Matshalatshala lama ya amukeriwa swinene na swona ya fanele ku yisiwa ehenhla swinene. Tani hi leswi ku nga xiyimo lexi nga kona, timali ta mfumo a ti ringanelangi ku hlanganyetana na swilaveko swa hina leswi swi nga nava mikarhi hinkwayo. Leswi swi endle leswo va Ndzawulo eka n'hweti ya Septembere ya lembe leri nga hundza va tirhisa mali yo ringana R145miliyoni ku tlula mpimanyeto wa bajete leyi a yi vekiwile ya ntsengo wa R26,4miliyoni.<sup>5</sup>

Mufambisi wa Nongonoko, ndzi hlamusela mintsengo leyi ku kombisa yinhla ya leswo, hambisi leswi swi nga vikiwiki ngopfu eka vamahungu,

---

<sup>2</sup> Anon. 2017. Educational supports for military veterans, dependents (11 January 2017). Mahungu ya fikeleriwe hi ti 16 Nyenyankulu 2019.

<sup>3</sup> Ya kumeke ya huma e <https://www.sanews.gov.za/south-africa/educational-support-military-veterans-dependents>.

<sup>4</sup> Anon. 2017. Fees for military vets to be fast-tracked (23 March 2017). Ya kumeke hi ti 16 Nyenyenyane 2019, ku suka eka <https://www.skillsportal.co.za/content/fees-military-vets-be-fast-tracked>.

<sup>5</sup> Anon. 2018. Military veterans department seeks solutions to continue education benefits (10 September 2018). Ya kumeke hi ti 16 Nyenyenyane 2018, ku suka eka <https://www.sanews.gov.za/south-africa/military-veterans-dept-seekssolutions-continue-education-benefits>.

kambe ku na matshalatshala yo khomeka na lama ya amukelekaka ya leswi swi endliwaka hi mfumo ku seketela vakhale va masocha ya hina.

Ndza tinyungubyisa leswo Unisa hi yin'wana ya tiinstitutuxini leti ti nga teka vadyondzi va NSFAS lava ndzi nga vulavula hi vona.<sup>6</sup> Nchumu lowu wu hi hlamusela leswo tani hi Yunivhesiti, hi leswo hi ya emahlweni ku navisa tiophochuniti.

Hi ya emahlweni no pfula tinyangwa ta dyondzo eka vanhu vanyingi va xichava xa ka hina lava hi ntolovelolo a va nga ta kota ku kuma tiophochuniti leti ti va pfulelaka tinyangwa tin'wana to yisa emahlweni ti-career ta vona no kota kundlandlamuka. Kutani ha tinyungubyisa tani hi yunivhesiti ku va hi pfuneta xichava.

Eka matsalwa ya xiakhademiki lama ya langutanaka na tiophochuniti leti ti faneleke ku langutiwa ku pfuneta vakhale va masocha lava va nga kotiku ku endla tidyondzo ta vona eyunivhesiti, Mbunyaza de Heer Menlah u nguhata leswo va Ndzawulo va fanele ku endla xinakulobye

---

<sup>6</sup> Anon. 2017. Fees for military vets to be fast-tracked (23 March 2017). Ya kumeke hi ti 16 Nyenyenyane 2019, ku suka eka <https://www.skillsportal.co.za/content/fees-military-vets-be-fast-tracked>.



xa ntirhisano na ti-TVET Colleges.<sup>7</sup> A ndzi na ntiyiso wa leswo xana leswi swi le ku endlekeni na.

Ndzi hlamusela leswi hikuva Yunivhesiti yi nghenele ntwanano na Tikholichi ta TVET lowu wu vulaka leswo tikholichi leti ti fanele ku nyiketa *tuition* hi tikhoso tin'wana ta Unisa. Tikhoso ta kona hi leti:

- the Bachelor of Education (Early Childhood Development);
- Higher Certificate in Accounting Sciences;
- Higher Certificate in Banking;
- Higher Certificate in Economic and Management Sciences;
- Higher Certificate in Tourism Management; and
- Higher Certificate in Adult Basic Education and Training.

Tikhoso leti ti amukeriwe hi Holobye wa ta Dyonzo ya le Henhla na Vuleteri.

Leswi swi tsakisaka hi leswo, machudeni lama ya pasaku kahle eka tikhoso leti, va nga endla xikombelo xo endla tikhoso ta tidigri. Hikokwalaho, ndzi rhandza ku mi rhamba, Holobye Dlodlo na Xandla xa

---

<sup>7</sup> Mbunyuza de Heer Menlah, NMM. 2013. Averting the plight of military veterans through colleges of further education and training. *The Anthropologist*, 15(3):343-351.

Holobye Makwetla na va Ndzawulo ya vakhale va masocha ku languta leswi swin'wana mi nga langaku eka swona ku kuma tikholichi leti ti nga pfumeleriwa ku nyiketa tidyondzo leti na switifiketi leswi. Leswi hinkwaswo swi na xikongomelo xo humelerisa ntwanano wa hina wa Memorandum of Agreement (MoA).

Mufambisi wa Nongonoko, Ndzi nga va ndzi teke riendzo ro leha ku fikelela xivangelo xa leswo hikokwalaho ka yini hi nhlengeletane laha namuntlha, no vulavula na hi swilo swin'wana, kambe ndzi endle sweswo hi xikongomelo xo kombisa leswo, vuxaka bya hina a byi faneli ku kongomana ntsena na minongonoko leyi yi nyiketiwaka eka School of Business Leadership ntsena. Hi leswi nga rivaleni, Prof Noel Ngwenya u ya emahlweni ku va loyi hi tihlanganisaka na yena na n'wina eka minongonoko leyi.

Hi fanele ku tshikilela leswo MoA leyi hi nga yi nghenela na n'wina yi angarhela swiyenge swo hlayanyana leswi swi nga na vuyelo eka matlhelo mambirhi ya vuxaka bya hina.

Ndzi tlhele ndzi vulavula na hi swilo swin'wana leswi swi nga va ka xiyenge xa vuxaka bya hina eka xiyenge xa ku ya emahlweni ka nhluvuko, leswi swi kotisaka leswo hi vona nkoka wa vuxaka bya hina

lebyi byi faneleke ku anamisiwa exikarhi ka Mfumo na tiinstitutuxini ta dyondzo ya le henhla, na Unisa xikan'we na Ndzawulo ya ta vakhale va masocha.

Hi ku tinyungubyisa lokukulu, hi ta ya emahlweni ku tirhisana na machudeni ya 320 eka vuxaka bya hina, eka tikhoso ta mune, leti hi nga ta tshikilela eka tona eka lembe leri, ku nga:

- the MDP in Safety and Security;
- the EDP in Safety and Security;
- the Post Graduate Diploma; na
- the Master of Business Leadership.

Minongonoko leyi, tani hi leswi hi tivaka, yi ta nyiketwa e-SBL Campus na le Durban, e-East London na Cape Town. Hi ta navela na le ka tin'wana tirijini loko tifasiliti ti pfumela leswo swi endleka tano.

Ku nava ka tikhempasi na tisenhara ta tirijini i xikombiso xa leswo yi tirheka kahle njhani modlele ya Unisa. Hi ku landza modlele lowu, hi nga kota ku va kona eka tiprovhinsi/swifundzhankulu hinkwaswo na leswo machudeni ya hina ma kota ku hi fikelela. Hi fanele ku kongoma

ku pfuneta hi vutirheli eka vakhale va masocha ya hina eka tiko hinkwaro.

Mufambisi wa Nongonoko, ndzi hlamusele matimu eka ku pfuneta hi dyondzo eka vakhale va masocha, hi ku hlamusela modlele wa le Amerika hi swivangelo leswi swi nga hlamuseriwa. Ndzi ve ndzi hlamusela na matshalatshala lama ya nga endliwa hi Mfumo na Ndzhawulo ya ta vakhale va masocha. Xo hetelela, ndzi hlamusele na hi MoA leyi Unisa yi nga yi nghenela na va Masocha na hi ndlela ntwanano lowu wu tirhaka hi yona, leswi swi tikombaka hi nhlengeletano leyi ya namuntlha na nongonoko lowu wu nga ta yisiwa emahlweni eka masiku lama taka.

Kutani sweswi, ndzi rhandza ku langutana na leswi hi nga swi dyondza eka malembe lama nga hundza. Leswi, ndzi swi endlela leswo swi ta pfuneta eka fambiselo leri hi faneleke ku ri endla eka nongonoko ku ya emahlweni, ngopfu-ngopfu, loko wu karhi wu rhangeriwa hi va xiakhademiki.

Xana hina, tani hi instituxini ya dyondzo ya le henhla, na va Ndzawulo ya vakhale va masocha, xikan'we na Mfumo wa tiko hi ku nava hi faneleke ku twisisa fambiselo leri mayelana na dyondzo ya vakhale va masocha?

Elizabeth O'Herrin u hlamusela swa nkoka mayelana na xiyimo xa vakhale va masocha na vuyelo eka rixaka na tiinstitutuxini ta dyondzo ya le henhla swi nga dyondziwaka eka swipiriyoni swa vona. U hlamusela leswo:

*Veterans can bring with them a wealth of knowledge about living abroad, as well as deep personal experience with innovation, accountability, and responsibility. (Va khale va masocha va na vutivi byo enta hi ta vutomi eka matiko man'wana, kasi va na swipiriyoni hi vutomi bya vona, va kota ku endla vuqambi bya leswintshwa, va hlamusela mintirho ya vona na ku va na vutihlamuleri).*

*The influx of veterans into our institutions provides new opportunities for the enrichment of classroom discussions and the enhancement of campus diversity (Ku ta ka vakhale va masocha eka tiinstitutuxini ta hina hi vunyingi swi nyiketa tiophochuniti tintshwa ku entisa mabulu eka tiklasi ta hina, no endla leswo ku va na vanhu vo hambana-hambana eka tikhempasi ta hina).<sup>8</sup>*

---

<sup>8</sup> O'Herrin, E. 2011. Enhancing veteran success in higher education. *Peer Review; Washington*, 13(1):15-18.

A ku na ku kanakana leswo hi xipiriyoni xa vona na ndlela leyi va langutanaka na yona na vutomi, ngopfu-ngopfu eka ku langutana na mitirho leyi yi faneleke ku endliwa na xichavo na nxiximo wa vona, vakhale va masocha va ta tisa eka tindhawu ta xiakhademiki ta hina tidyondzo hi vutomi leti hinkwerhu hi nga vuyeriwaka eka tona.

Leswi swi ndzi khataka ngopfu i ku endla ti-case studies e-SBL tani hi kholichi ya swa bindzu (business school) leswi swi nga vaka vuyelo eka nongonoko lowu. I mhaka leyi tivekaka swinene ya leswo tikholichi tiningi ta swa dyondzo ya swa bindzu (business school) eka misava hinkwayo va tirhisa tidyondzo leti va tikumeke eka swa vusocha ku kuma maendlelo yo antswa eka ta mabindzu eka misava hinkwayo.

Na le henhla ka swipiriyoni leswi va swi tisaka eka swa xiakhademi, vakhale va masocha va na leswi va swi rindzeleke swa vona va ri voxo na mafambiselo na tiophochuniti leti va tikumaka. Leswi swi pfunetiwa hi muxaka wa vakhale va masocha va taka na swona. Nakambe, O'Herrin u hlamusela swa nkoka hi ndlela leyi:

*Veterans are, by definition, nontraditional students. (Vakhale va masocha, hi nhlamusela, a hi machudeni ya ntolovelu.) They are typically older, and many are technically considered transfer*

*students because they often bring with them credit earned through college courses they completed while in the military. (I vanhu lavakulu, na swona va tekiwa tani hi machudeni yo hundziseriwa (transfer students) hikuva va ta na ti-credit leti va nga tikuma eka tikhoso ta tikholichi leti va nga heta tidyondzo ta tona loko va ri evusocheni.) While some veterans view college as an obligatory box to be checked to enhance prospects for gainful employment after military service, other veterans embrace the opportunity to immerse themselves in the traditional college experience (Hambi leswi van'wana vakhale va masocha va vona kholichi tani hi nchumu lowu va faneleke ku wu endla leswo va ta kota ku va eka xiyimo xo antswa ku kuma mitirho endzhaku ka loko va ve enyimpini eka swa vusocha, kasi van'wana va amukela tiophochuniti leti ku nghena swinene eka tikholichi ta dyondzo ya ntolovelo).<sup>9</sup>*

I swa nkoka, leswo a hi fanele ku swi teka onge vakhale va masocha va teka dyondzo ya yunivhesiti ntsena ku endlela ku kuma mitirho endzhaku ka ku va a va ri eka swa vusocha enyimpini.

---

<sup>9</sup> Ibid.

Van'wana va endla leswi, leswo va ta sungula hi vuntshwa ku kuma vutivi byo nava na lebyintshwa.

Leswi i ntlhontlho swinene eka vadyondzisi va xiakhademiki. A va faneli ku tshikilela ntsena leswo machudeni ya vakhale va masocha loko va ri etiklasini va endla tiasiyinimente na tiprojeke na mabulu na swikombiso eka leswi swi langutaneke na swa vusocha ntsena. Swi nga endleka van'wana va lava ku yisa emahlweni swipiriyoni swo tano. Kambe swi nga endleka van'wana va lava ku dyondza hi leswintshwa na leswi swi nga khumbananeki na swa vusocha na swa nyimpi, va lava ku dyondza leswintshwa na swo hambana swinene na swo tano.

Michael J Kirchner u hlamusela hi vakhale va masocha lava va nga ya etiklasinini va tihlanganisa na vadyondzi van'wana va ntolovelo. U hlamusela leswo, va nga ha lava leswo va nga langutani na xipiriyoni xa swa nyimpi na vusocha kumbe ku bula hi swona:

*Veterans may not be interested in talking about their military experience or may struggle with being the lone representative from the armed forces. (Vakhale va masocha swi nga endleka va nga lavi ku bula hi swa xipiriyoni swa vusocha, kumbe swi nga endleka va ri na ku tikeriwa hikuva va ri voxo lava humaka eka*



*mavutho ya ta vusocha.) In this case, educators can recognize a safe classroom environment consists of respecting the soldier's privacy, unless the veteran chooses to disclose his or her experience (Eka xiyimo xo tano, vadyondzisi va nga vona tiklasi tani hi ndhawu yo hlayiseka ya ku xixima xiyimo xa socha hi rin'we rin'we, handle ka loko socha ra khale ri langa ku bula hi xipiriyoni xa vosocha hi roxe).*<sup>10</sup>

Ngopfu, ngopfu, Kirchner u endla xivitanelo xa leswo ku va na ntwelo swinene loko ku langutaniwa na vakhale va masocha. U hlamusela leswi swa nkoka, leswi ndzi rhandzaka leswo vadyondzisi va xiakhademiki va fanele ku swi xiyaxiya:

*Adult educators should also consider the comments made by nonmilitary students about wars, government, and the military. (Vadyondzisi va lavakulu va fanele ku xiyaxiya leswi anguriwaka hi machudeni lama ya nga ri ku ya swa vusocha makongomana na swa tinyimpi, mfumo na swa vusocha.) Specifically, people need to know there is etiquette when asking or talking about military service (Ngopfu, ngopfu, vanhu lava va lavaka ku tiva hi swa*

---

<sup>10</sup> Kirchner, MJ. 2015. Supporting student veteran transition to college and academic success. *Adult Learning*, 26(3):116-123.

*mafambiselo lamanene loko va vutisa kumbe ku vulavula hi swa vutirheli bya swa vusocha).*<sup>11</sup>

Leswi i swa ntiyiso eka tifakhalthi ta hina hikokwalaho ka matimu ya tiko ra hina, laha vaxinuna va ntlhohe a va boheleriwa ku joyina vutho ra vusocha, kasi vaxinuna va vantima a va venga vutho ra swa vusocha. Kasi hi tlhelo rin'wana, a hi hina hinkwerhu ka hina lava a va ri eka nghinghiriko wo lwela ntshunxeko lava va nga kuma vuleteri hi swa vusocha hambu lava a va ri ku hehemukisiweni kumbe ehandle ka tiko kumbe lava a va ri endzeni ka tiko lava nga leteriwa hi swa vusocha. Hikokwalaho, swi nga endleka hi nga ri na vutivi na xipiriyoni hi swa vusocha, hikokwalaho, hi fanele ku papalata ku bula kumbe ku vulavula hi swilo leswi hi nga ri ku na ntokoko na ntwisiso eka swona.

Tani hi laha B Rumann na Florence A Hamrick a nga hlamusela hi laha swi landzelaka:

*Contemporary administrators and faculty members are less likely than earlier generations to have personally experienced military or wartime service. (Vafambisi va sweswi lomu tihofisi na swirho swa fakhalthi swi nga endleka va nga ri na ntwisiso ku fana na va*

---

<sup>11</sup> Ibid. Kirchner references Hermann, Hopkins, Wilson and Allen (2011).

*generation leyi nga hundza lava va nga na swipiriyoni hi swa vusocha na vutirheli bya swa tinyimpi.) Consequently, campus personnel should initiate partnerships with veterans' organizations and local military representatives in order to design and offer transitional services. (Hikokwalaho, vatirhi va le khempasi, va fanele ku va na ntirhisano na mihlangano ya swa vakhale va masocha na vayimeri va vona leswo va ta endla tidyondzo to pfuneta leswo vakhale va swa vusocha va kota ku tshamiseka kahle eka tidyondzo letintshwa.) Moreover, offering educational programs can build awareness of soldiers' experiences and assist campus administrators in being proactive in serving student veterans (Nakambe, ku pfuneta hi minongonoko ya dyondzo swi nga endla leswo ku va na ku twisisa ko antswa hi swipiriyoni swa masocha no pfuneta vafambisi va tihofisi ta swa dyondzo ku va va kota ku tirhisana hi ndlela leyi faneleke na machudeni ya vakhale va masocha).<sup>12</sup>*

Kasi nakambe, va xiakhademiki va hina lava va nga kuma ku leteriwa hi swa vusocha, va fanele ku twisisa leswo swi nga endleka va ve na ku leteriwa koloko eka nkarhi lowu nga hundza eka matimu ya tiko ra hina,

---

<sup>12</sup> Rumann, CR & Hamrick, FA. 2009. Supporting student veterans in transition. *New Directions for Student Support*, 126:25-34.

kasi vunyingi bya vakhale va masocha swi nga endleka ku ri vanhu lava a va ri eka nghinghiriko na minhlangao yo lwela ntshunxeko. Swi nga endleka ku ri na tlumbana swinene eka swa lomu vanhu va humaka kona na swipiriyoni swa vona, na swona leswi swi fanele ku khomiwa hi ndlela yo vonelela na ntwelo swinene na vuxiyaxiyi.

Xin'wana xa nkoka, leswi ndzi rhandzaka leswaku vadyondzisi va hina va xiakhademiki va swi lemuka na ku karhateka hi swona, i mindhavuko yo hambana ya laha vakhale va masocha va humaku eka yona. Patricia A Brown na Charles Gross va pfuneta hi switsundzuso leswi landzaka loko va tsala va ku:

*Veterans returning to civilian life are often challenged by the adjustment in moving from a command and control environment to the openness of a college campus. (Va khale va masocha loko va vuyela emakaya va va na ku tikeriwanyana ku tolovela mahanyelo ya xiyimo xa ntolovelo hikuva va huma laha a va lerisiwa no lawuriwa eka vusocha kutani va tthelela eka xiyimo lexi nga pfuleka no ntshunxeka eka tikhempasi ta kholichi.) They often feel isolated as one among many. (Va tala ku titwa va ri voxwe va nga fani na van'wana.). Since they are no longer in uniform, they are not readily identified as military members. (Hikuva a va ha*

*mbalangi tiyunifomo, a va tiviwi tani hi vanhu va vutho ra vusocha.) They lack a coherent social network and may flounder as they struggle to adapt to new expectations. (A va na vanhu lava va toleveke ku hanya na vona, na swona swi nga endleka va ri na ku nonon'hweriwanyana ku langutana na xiyimo lexintshwa lexi va langutaneke na xona.)*<sup>13</sup>

Ku fanele ku endliwa matshalatshala yo vonaka ku tiyisa leswo vakhale va vusocha va hlanganisiwa na vutomi bya khempasi. Hambileswi vakhale va masocha va toloveleke byurokhrasi ya swa vusocha, va nga ti kuma va nga toloveli kahle byurokhrasi ya le khempasi. Ku pfuneta eka leswi, ku na nongonoko wa ntoloveto (orientation) lowu nga ta landzela nongonoko lowu wa mbulavulo.

Na le henhla ka sweswo, ku fanele ku va na hofisi ya vutihlanganisi ya swa vakhale va vusocha ku va pfuneta ku langutana na swirhalanganyi leswi va nga va ku na swona.

Ku tlhelela eka leswi swi nga vuriwa hi Brown na Gross, ndzi pfumeleleni ku ngetela leswo swa vusocha swi na fambiselo ra

---

<sup>13</sup> Brown, PB & Gross, C. 2011. Serving those who have served – managing veteran and military student best practices. *Journal of Continuing Higher Education*, 59(1):45-49.

mintlawa ya mavutho lama ya nga na mulerisi. Vakhale va vusocha va fanele ku pfunetiwa ku tirhisana na ku cinca ka xiyimo ku va eka xiyimo laha va pfumeleriwaka ku vitana mudyondzisi wa vona hi vito, ku ri na ku n'wi vitana hi profesara kumbe dokodela.

A hi fanelangi tani hi Yunivhesiti ku honisa swilo leswi. Xikombiso, mi nga navela ku tshikilela leswo mi vitaniwi hi xidlodlo ku nga tayitele kambe mi vitaniwa hi vito kunene. Mi fanele ku twisisa leswo machudeni man'wana ya vakhale va vusocha ya nga twa ya tikeriwa ku mi vitana hi mavito ya n'wina. Ndzi kombela leswo mi nga va tshimbisi ku mi vitana hi mavito. Mi fanele ku va na ku twisisa.

Xo hetelela lexi ndzi rhandzaka ku xi vula xi makongomana na ku khomiwa ka vaxisati lava va nga machudeni ya vakhale va vusocha.

Xin'wana xa leswi hi nga ta tshikielele eka xona tani hi kungu ra nkoka ra swa ku cinca swilo ku nga *Institutional Strategy on Transformation*, leswi Khansele yi nga ri amukela eka lembe leri nga hundza, i ku lwisana na ku xanisiwa ka vaxisati na madzolonga lama ya endliwaka ka vaxisati na vamanana. Hikokwalaho, hi fanele ku va na ntwelo swinene no langutana na swilaveko swa vamanana lava va nga machudeni ya vakhale va vusocha.

Hi ku anakanya hi leswi, Margaret Baechtold, u vula leswo: “Working with women students who are veterans ideally involves an understanding of both gender identity issues and the transitions associated with moving from the role of active military member to that of a civilian college student.” (Ku tirha na machudeni ya vaxisati lava va nga vakhale va vusocha, swi katsa ku twisisa swilo leswi swi khumbaka vaxinuna na vaxisati na ku cinca loku nga kona ka ku suka eka ndzima leyi tlangiwaka hi xirho eka vutho ra vusocha ku ya eka kholichi ya machudeni ya vanhu kunene lava va nga ri ku eka swa vusocha).<sup>14</sup>

U tlhela a vula leswo “understanding the specific issues associated with female veterans requires student affairs personnel to be aware of the multiple dimensions of identity development”. (ku twisisa swilaveko leswi kongomaneke na vaxisati va vakhale va vusocha swi lava leswo lava va kongomaneke na machudeni va twisisa ndlela leyi va tivonaku hi yona tani hi vanhu va rimbewu ro hambana.).<sup>15</sup>

Ntlhontlho eka hina tani hi vadyondzisi va xiakhademiki na vafambisi wa tihofisi i ku endla ku hambana eka swilaveko swa machudeni ya vaxisati

---

<sup>14</sup> Baechtold, M. 2009. Meeting the needs of women veterans. *New Directions for Student Services*, 126:35-43.

<sup>15</sup> Ibid.

na ku va na ntwelo eka swipiriyoni swa vona leswi va hanyaka hi swona. Leswi swi fanele swi endliwa hi ndlela yo va xixima ku nga ri ku va vonela ehansi.

Mufambisi wa Nongonoko, ndzi tshemba leswo leswi ndzi nga swi hlamusela, leswi swi humaka eka swiyenge swo hambana-hambana, swi kombe leswo swi huma eka tieksperimente ta malembe manyingi hi ku hlanganisiwa ka vakhale va mavutho ya vusocha eka fambiselo ra dyondzo ya le henhla, swi ta pfunenta ku hi hlomisa loko hi sungula riendzo leri.

I ku tshemba ka mina leswo hi ta tirha hi nghinghiriko tani hi vadyondzisi va swa xiakhademiki na vafambisi va tihofisi ta yunivhesiti no endla matshalatshala hinkwawo ku tiyisa leswo vakhale va vusocha va hina va kuma vutirheli byo antswa swinene lebyi hi nga va nyiketaka byona.

Ndzi rhandza ku endla ntlhontlho na le ka Ndzawulo na vakhale va vusocha hi voxwe ku tiyimisela ku tirha hi matimba, hi ku tiva leswo switandadi swa minongonoko ya hina hinkwayo swi le henhla swinene.



Ndzi vula leswi hikokwalaho ka xilaveko xa ku va na xiyenge xa le henhla swinene hinkwakonkwako eka matirhelo. Tani hi Yunivhesiti, hi tiyimisele ku va na xiyenge xa le henhla swinene hinkwakonkwako hi matirhelo. Na swona vakhale va vusocha va fanele ku tiyimisela ku tirha hi matimba na ku gingirika ku humelela eka leswi.

Va Ndzawulo va vekisa mali yinyingi swinene eka nongonoko lowu. A hi tirhiseni timali leti ta mfumo kahle no xixima vavanuna na vavasati va tiko ra hina lava va humesaka timali ta muthelo leswo hi kota ku phakela hi dyondzo ya nkoka ya xiyimo xa le henhla.

Hi marito lamanyingi, hinkwenu ndzi tlhela ndzi mi amukela hinkwenu, Holobye Dlodlo na Xandla xa Holobye Makwetlha, Vajenerala na Vafambisi va le henhla, Vaofisara va le henhla na Vakhale va masocha va hina.

Vanakulorhi, ndza mi khensa swinene hi ntirho wa n'wina lowu mi nga wu endla hi ku chivirika

Hinkwenu ma amukeriwa!